

2. Крип'якевич І.П. Історія України. Історія України / Відп. Ред. Ф.П.Шевченко, Б.З.Якимович - Львів: Світ, 1990. - С. 26
3. Катренко А.М.; Катренко Я.А. Національно-культурне життя і політична діяльність Київської громади (60 - 90-ті рр. XIX ст.) - К., 2003. - С. 178
4. Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Українські проекти в Російській імперії. Т.1 - К., Наукова думка, 2004 - с.356
5. Субтельний О.Україна: історія - 3-тє вид., перероб. і доп. -К., Либідь, 1993. - с.314
6. Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Вказана праця. -с.361
7. Субтельний О. Вказана праця. - С. 316
8. Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Вказана праця. - С. 89
9. Глібов Л.І. Твори. В 2-х томах. Т.2-й./ Російська поезія.Драматичні твори, статті, фейлетони, театральні рецензії, листи. - К., «Наукова думка», 1974. - С. 459
10. Побідаш І.Л. Леонід Іванович Глібов: Письменник, педагог, журналіст. - К., Парламентське видавництво, 2004. - С. 55
11. Там само. - С. 57
12. Глібов Леонід. Заметки о погоде и урожае // Черниговские губернские ведомости. - 1861. - № 3. - С. 13
13. Деркач Б.А. Леонід Глібов. Життя і творчість. - К., Дніпро, 1982. - С. 16
14. Коваленко Гр. Очерки жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С.Д.Носа // Киевская Старина. Том - LXXIV, 1901 г. - Сентябрь. - С. 363
15. Там само. - С. 368
16. Грицак Я.Й. Нариси з історії України: формування модерної української нації XIX - XX ст. - К., Генеза, 1996. - С. 66
17. Марченко М.І., Полухін Л.К. Видатний історик України О.М.Лазаревський. - К., Вид-во АН УРСР, 1958. - С. 16
18. Сиваченко М., Деко О. Леонід Глібов. Дослідження і матеріали. - К., «Дніпро», 1969. - С. 51
19. Демченко Т. Кількісний вимір учасників українського національно-визвольного руху на Чернігівщині на зламі XIX - XX ст // Українознавство, №1, 2006 - С. 58
20. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М.Номис / упоряд., примітки і вступ.ст. М.М.Поляка - К., Либідь, 1993. -С. 9

Жанна Тоцька

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ПУБЛІКАЦІЇ З ІСТОРІЇ ПІВНІЧНОГО ЛВОБЕРЕЖЖЯ НА СТОРІНКАХ «ЧЕРНИГОВСКИХ ГУБЕРНСКИХ ВЕДОМОСТЕЙ» (ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД)

У першій половині XIX ст. на Чернігівщині, як і в Україні в цілому, розгорнулося цілеспрямоване вивчення місцевої історії. Краєзнавчі студії в регіоні розвивалися під впливом ідей національно-культурного відродження та методології романтизму. Зусиллями фахівців-істориків і аматорів старовини - представників дворянської та різночинної інтелігенції формувалась джерельна база регіональної історіографії, були розпочаті археологічні й фольклорно-етнографічні дослідження. Значним імпульсом для розвитку історичного краєзнавства стало видання газети «Черниговские губернские ведомости».

З липня 1837 р. було оприлюднено закон про обов'язкове видання при усіх губернських правліннях «Губернских ведомостей», які мали складатися із офіційної та неофіційної частин (остання часом називалася «Приложением»). Закон чітко визначав їх зміст, регламентував коло питань, які дозволялося висвітлювати в газеті. У неофіційній частині могли друкуватися місцеві новини, відомості про розвиток сільського господарства, промисловості й торгівлі, а також історичні матеріали. З 1838 р. «Губернские ведомости» почали регулярно видаватися в Чернігівській губернії.

Слід зазначити, що урядові інстанції постійно стежили за публікаціями в неофіційній частині «Черниговских губернских ведомостей». З 1854 р. Київський цензурний комітет для попереднього вивчення вимагав усі статті «содержания исторического и вообще такие, одобрение коих может зависеть от особенных

соображений»¹. Тому історичні матеріали, опубліковані в «Черниговских губернских ведомостях», супроводжувались приміткою «С разрешения Киевского Цензурного комитета». За час свого існування газета переживала періоди піднесення та занепаду, які були пов'язані в першу чергу з політичною ситуацією в країні. Так, наприкінці 50-х - на початку 60-х рр. у зв'язку з підготовкою та проведенням селянської реформи в газеті почали публікуватися актуальні матеріали з цього питання.

У дореформений період завершувався складний і внутрішньосуперечливий процес перетворення історичних знань у науку. У цей час зростає зацікавлення місцевих дослідників специфічними історіографічними та джерелознавчими проблемами. Пошук, опрацювання та публікація історичних документів саме в цей час остаточно увійшли до сфери діяльності істориків².

Стара Чернігівщина мала заслужену репутацію «архівного Ельдорадо». В губернському центрі зберігалися архівні фонди ліквідованих наприкінці XVIII ст. державних установ Гетьманщини та монастирів Лівобережної України. Тут же знаходився великий архів П. Рум'янцева-Задунайського та частина Генерального опису 1765 - 1769 рр. Цінні документи зберігалися в духовній консисторії та фамільних архівах. Багате зібрання рукописів та стародруків належало Чернігівській духовній семінарії³.

На початку 1850-х років, коли неофіційну частину газети редагували М. Білозерський, а потім О. Шишацький-Ілліч, вона перетворилася на своєрідну скарбницю документальних джерел. У зверненні до читачів редакція «Черниговских губернских ведомостей» з цього приводу підкресливала, що «сознавая всю важность древних актов, которые могут освятить с различных сторон былую жизнь края, одной из главных задач неофициальной части своей газеты считает издание материалов. Содействуя целям редакции, некоторые частные лица предоставляют ей свои материалы»⁴. Документальні матеріали в газеті здебільшого публікували місцеві дослідники П. Єфименко, О. Лазаревський, М. Любарський, М. Миклашевський, Г. Милорадович, С. Ніс, І. Самчевський, О. Шишацький-Ілліч, А. Страдомський та ієромонах Никодим. Значення оприлюднених ними джерел з історії Чернігівщини XVII - XIX ст. зростає з урахуванням того прикрого факту, що оригінали багатьох документів пізніше були втрачені.

Систематизуючи історичні джерела, опубліковані на сторінках «Черниговских губернских ведомостей», ми використовуємо одну із поширених класифікаційних схем. Визначальним критерієм класифікації джерел є їхній характер, зміст та форма. Виходячи з цих критеріїв, умовно виділяють такі їх основні різновидності: документальні джерела (законодавчі, актові, діловодні, статистичні та ін.) та джерела особового походження (щоденники, спогади, листування та ін.)⁵.

Серед оприлюднених у часописі джерел найчисленнішими за кількістю, найрізноманітнішими за формою і найціннішими за значенням є законодавчі акти. Специфіка джерел цього виду полягає у тім, що вони відображають історичну дійсність в юридичних нормах, аналіз яких дає можливість робити висновки про політичний, соціально-економічний та культурний розвиток країни або регіону.

За походженням законодавчі акти з історії Чернігівщини другої половини XVII - XVIII ст. можна поділити на дві основні групи: законодавчі акти російського царизму, що стосувалися українських земель, та законодавчі акти гетьманського уряду. Значну частину джерел законодавчого масиву, опублікованих на сторінках «Черниговских губернских ведомостей», становлять саме царські грамоти та укази - усього близько 60 документів. Так, М. Судієнко оприлюднив у газеті грамоту Петра I Чернігівському архієпископу Іоанну Максимовичу від 28 жовтня 1708 р. з вимогою негайно прибути до царського обозу «для избрания по правам и вольностям своим, вольными голосами нового гетмана на место изменившего Мазепы»⁶. Згідно з указом Петра I від 16 травня 1772 р. у гетьманській столиці Глухові було створено російську урядову інституцію - Малоросійську колегію на чолі з бригадиром С. Вельяміновим, яка значною мірою перебрала на себе владні повноваження. Так, в опублікованому в газеті указі Петра I чернігівському полковнику Павлу Полуботку та генеральній старшині від 11 липня 1722 р. зазначається, що після смерті гетьмана Івана Скоропадського «до избрания другого гетмана, во всем делать сообщение с бригадиром Вельяминовым»⁷.

Іншу групу джерел цього виду складають опубліковані на сторінках часопису законодавчі акти гетьманського уряду. Українська козацько-гетьманська держава, що виникла в ході Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького,

створила чимало своєрідних законодавчих і управлінських актів. Основними з них були універсали - публічно-правові акти, що видавалися гетьманами, а інколи й полковниками, представниками генеральної старшини⁸. Усього в дореформений період в газеті було опубліковано близько 60 універсалів українських гетьманів від Івана Виговського⁹ до Кирила Розумовського¹⁰, причому найчисельнішими були універсали Івана Скоропадського (24)¹¹ та Івана Мазепи (13)¹².

З універсалів, зокрема, можна почерпнути відомості про еволюцію землеволодіння. Під час Визвольної війни земельна власність польської шляхти перейшла у власність Війська Запорозького і набула статусу державних земель. Важливим джерелом права власності на землю стало пожалування земель за службу гетьманськими універсалами,¹³ а пізніше царськими указами¹⁴. Прикладом може слугувати універсал гетьмана І. Скоропадського від 22 грудня 1708 р. «о надаче маєтностей значному товаришу войсковому Тимофею Радичу...в уважение его пана Радича заслуг и того, что он от нашествия шведского немалую в субстанции своей понёс руину и убыток», опублікований у газеті О. Лазаревським¹⁵. Землі надавались козацькій старшині, українській шляхті, а також монастирям¹⁶. З'являються «рангові маєтності», пожалувані на час займання певної посади, але з середини XVIII ст. кількість рангових земель скорочується за рахунок їхньої передачі у спадкове володіння. Гетьманські універсали також підтверджували право на куплені маєтності. Так, гетьман І. Мазепа універсалом, наданим 18 червня 1703 р., підтверджував права П. Полуботка на його володіння¹⁷.

Серед гетьманських універсалів, опублікованих на сторінках «Черниговских губернских ведомостей», слід виокремити універсали, надані міщанам, які за своєю правовою формою і ступенем відображення суті питання розділяються на універсали містам на магдебургію, конфірмаційні та оборонні. Завдяки зусиллям С. Носа у «Черниговских губернских ведомостях» за 1861 р. було надруковано цілу серію таких документів, зокрема, універсал І. Брюховецького про підтвердження прав чернігівських міщан на самоврядування за магдебурзьким правом, наданий 6 липня 1665 р.¹⁸ На сторінках газети було опубліковано також конфірмацію гетьмана Ю. Хмельницького чернігівським міщанам про захист їхніх прав, надану 7 серпня 1664 р.¹⁹ Значна кількість оборонних універсалів є показником постійного порушення козацькою старшиною міщанських прав та привілеїв. Так, в універсалі І. Виговського, наданому 16 листопада 1656 р., зазначалося, «чтоб полковник в суди не втручался и на роботизну мещан не употреблял»²⁰. Загалом, універсали гетьманів, надані містам, дозволяють визначити правове і майнове становище міщан, їхнє місце в соціальній структурі тогочасного суспільства.

Крім законодавчих актів, на шпальтах газети було опубліковано й інші різновиди документальних джерел, зокрема, діловодну документацію. Так, у «Черниговских губернских ведомостях» уперше у вітчизняній історіографії повністю або у витягах були опубліковані актові книги деяких міст Північного Лівобережжя. Найбільші з них у першій половині XVII ст. отримали магдебурзьке право, на підставі якого було створено магістрати. Міські уряди протоколювали свої рішення в актових книгах, що є цінним джерелом для вивчення історії міст другої половини XVII - XVIII ст.²¹ Значний інтерес, зокрема, становлять «Протокули Стародубского Магистрата» 1683 і 1690 рр. З приводу їх публікації на сторінках неофіційної частини газети О. Шишацький-Ілліч зазначав: «Издание...очень интересно для изучающего прошлую жизнь местного народа, а она нигде так полно и ясно не отразилась как в юридических памятниках, которые исправно вносились в книги Ратуш и Магистратов. В 1853 году профессор Московского университета В. Лешков высказал благодарность редакции «Черниговских губернских ведомостей» за издание этого интересного памятника и советовал продолжать издание Протоколов Стародубского Магистрата»²². Магістрат як орган міського самоврядування виступав на сторінках протоколів передусім судовою установою, котра розглядала як цивільні, так і кримінальні справи, хоча останні згодом перебрав на себе полковий суд. Протоколи містили справи різного характеру, здебільшого заяви про повернення боргів, звинувачення у побоях, заперечення, взяття на поруки, договори купівлі або продажу нерухомого майна.

Як цілком слушно зауважила редакція газети, «Протокул - первое, по времени, издание о старинном местном судопроизводстве, до него - полного, ничего, не было издано. Протокул заслуживает изучения как памятник письменного народного языка,

как материал для статистики города Стародуба; а указывая на некоторые черты быта домашней жизни народа в конце XVII века, о которой почти ничего не говорят нам летописцы, он делается весьма важным источником в этнографическом отношении. Не должно забывать, что черты нравственного быта вошли сюда только тёмной стороной»²³.

Крім того, на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» у 1854 р. О. Шишацький-Ілліч оприлюднив низку витягів з «книг меских права Майдебурского ратуши Черниговской»²⁴, в яких переважно зареєстровані купчі на землю, які юридично закріплювали купівлю-продаж земельних володінь²⁵. П. Єфіменко у 1859 р. опублікував у газеті чотири витяги з «книг меских права Майдебурского ратуши Черниговской», у яких йшлося про купівлю друкарем С. Ялинським протягом 1680 - 1682 рр. млина на р. Білоус неподалік від Чернігова²⁶.

Іншу велику підгрупу документальних джерел, представлених на сторінках «Черниговских губернских ведомостей», складають приватно-правові акти, передусім духівниці, що являють собою унікальне джерело, яке містить відомості про побут, соціальні відносини, самобутню культуру соціально-політичної еліти²⁷. Духівниці, як правило, містили докладні реєстри майна, за котрими можна скласти уявлення про життя українського панства другої половини XVII - XVIII ст., зрозуміти його смаки та інтереси. На сторінках газети в досліджуваний період було опубліковано понад 20 духовних заповітів. Зокрема, Г. Милорадович у 1860 р. оприлюднив низку документальних джерел з історії Любецького Антоніївського монастиря, серед яких були духівниці світських та духовних осіб²⁸. Значну увагу дослідженню духівниць приділяв О. Лазаревський. У своїх «Записках об украинской старине», оприлюднених у «Черниговских губернских ведомостях», він підкреслював, що «украинец, какого звания он ни был, почти всегда оставлял духовное завещание для предотвращения споров между наследниками. Большею частью, завещания писались перед отправлением в какой-нибудь дальний поход. При составлении их присутствовало несколько свидетелей, которые заверяли собственноручными подписями подлинность завещания. Если наследники были малолетними, то назначался душеприказчик и завещание вручалось ему для хранения. В противном случае его отдавали в церковь, или монастырь, где оно и оставалось до смерти завещателя, после которой наследники получали его для дележа, оставляя в церкви, или монастыре только копию с подлинного завещания. Почти каждая духовница начиналась рассуждением о бренности человеческой жизни; для примера представляю начало духовницы Генерального Обозного Ломиковского «В немирном сём и многмятежном мире 66-й жития моего кончается год...» За подобним вступленням, починається обыкновенно подробный перечень движимого и недвижимого имущества, которое распределялось между наследниками, часто пропорционально тому уважению, которым пользовался от них завещатель. ...Завещания часто заключались целым громом проклятий на того, кто-бы дерзнул поступить вопреки воле завещателя»²⁹.

Для вивчення історичних подій та явищ велике значення мають статистичні джерела, що виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів. Серед описово-статистичних джерел, оприлюднених на сторінках «Черниговских губернских ведомостей», важливе місце належить «Краткому топографическому описанию Новгородского Северского наместничества 1787 г.», ймовірно упорядником якого був О. Шафонський³⁰. У передмові до публікації зазначалося, що цю пам'ятку «редакции «Губернских ведомостей» случилось приобрести по смерти сына его, Григория Афанасиевича, в рукописи под заглавием: «Краткое топографическое описание Новгород-Северского наместничества 1787 г.» оно нигде не печаталось прежде»³¹. Пам'ятку було впорядковано у зв'язку з очікуваною подорожжю Катерини II в Україну та Крим у 1787 р. Один з примірників опису, напевне, вручили Катерині II під час її перебування у Новгороді-Сіверському (нині зберігається у Російському державному військово-історичному архіві у фонді ВУА), а інший призначався для внутрішнього користування³². Перегляду усталених поглядів на «Краткое топографическое описание Новгородского Северского наместничества» сприяли дослідження О. Коваленка та І. Петреченко, які дійшли висновку про значні інформаційні можливості пам'ятки і опублікували її на сторінках журналу «Сіверянський літопис»³³. «Краткое топографическое описание Новгородского Северского наместничества» містить відомості з історії краю, геральдики, характеристику природних умов, соціального складу населення, господарського життя регіону.

Серед джерел особового походження, що були оприлюднені на сторінках газети «Черниговские губернские ведомости», важливим матеріалом для вивчення місцевої історії є мемуари. Вони суттєво відрізняються не лише від документальних джерел, а й від більшості інших видів нарративних джерел та пам'яток історіографії значно вищим ступенем суб'єктивності та безпосереднім взаємозв'язком з описуваними подіями. Мемуари дозволяють пізнати менталітет людей досліджуваної епохи, відчутти її неповторний колорит³⁴. На сторінках газети було, зокрема, оприлюднено уривок із «Щоденника» генерального підскарб'я Якова Марковича про перебування імператриці Єлизавети в Україні у 1744 р.³⁵

Помітне місце серед джерел особового походження, опублікованих у «Черниговских губернских ведомостях», належить епістолярії. Так, М. Ханенко у 1852 р. вмістив на сторінках газети листи графа М.П. Рум'янцева до першого директора Новгород-Сіверської гімназії І.І. Халанського³⁶ та листування генерального хорунжого М.Д. Ханенка із сином Василем 1746 - 1752 рр.³⁷ На особливу увагу заслуговує публікація комплексу листів Чернігівського архієпископа Лазаря Барановича,³⁸ яку здійснив у 1854 р. на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» А. Страдомський. Геромонах Никодим, у свою чергу, у 1858 р. оприлюднив у газеті листи до Л. Барановича київського полковника В. Дворецького³⁹ та гетьмана Д. Многогрішного⁴⁰.

Загалом у «Черниговских губернских ведомостях» у дореформений період побачили світ близько 600 документів та матеріалів XVII - XVIII ст., які на сьогодні зберігають свою наукову і пізнавальну цінність. Ці публікації лягли в основу джерельної бази регіональної історіографії Північного Лівобережжя і дозволили відтворити призабуті сторінки історичного минулого регіону.

Джерела та література:

1. Міяковський В. До історії української журналістики? Цензурування «Губернських ведомостей» на Україні // Наше минуле. - 1918. - № 3. - С. 85 - 88.
2. Журба О.І. Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції. - Дніпропетровськ, 2003. - С. 7.
3. Коваленко А.Б. Развитие краеведения на Черниговщине в первой половине XIX в. // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. - К., 1991. - С. 96.
4. Черниговские губернские ведомости. - Часть неофициальная (далі ЧГВ). - 1853. - № 43. - С. 401.
5. Див.: Воронов В.І. Джерелознавство історії України: Курс лекцій. - Дніпропетровськ, 2003. - С. 128.
6. ЧГВ. - 1852. - № 21. - С. 224.
7. ЧГВ. - 1858. - № 20. - С. 153 - 154.
8. Див.: Воронов В.І. Джерелознавство історії України: Курс лекцій. - Дніпропетровськ, 2003. - С. 137.
9. Ряд универсалов оборонных, данных гетманами мешанам г. Чернигова // ЧГВ. - 1861. - № 14. - С.91.
10. Универсал гетмана Графа К. Разумовского от 10 ноября 1763 г. о назначении Петра Миклашевского в чин Подкоморного Стародубского полку // ЧГВ. - 1860. - № 9. - С. 58 - 59; Универсал гетмана Графа К. Разумовского от 7 января 1759 г. об определении Георгия Дзвонкевича сотником Белоуским // ЧГВ. - 1854. - № 8. - С. 49 - 50.
11. Универсал гетмана И. Скоропадского // ЧГВ. - 1860. - № 23. - С. 175 - 176; Универсалы гетмана И. Скоропадского // ЧГВ. - 1854. - № 20. - С. 134 - 136; Универсалы гетмана И. Скоропадского // ЧГВ. - 1854. - № 37. - С. 252 - 258.
12. Материалы для истории Южной Руси (универсалы гетмана И. Мазепы) // ЧГВ. - 1858. - № 12. - С. 96 - 98. Документы, сообщенные М.А. Миклашевским // ЧГВ. - 1860. - № 22. - С. 167 - 168.
13. Универсал гетмана И. Самуйловича на подтверждение владений (грунтов) пану Леонтию Полуботку, 1681 г. // ЧГВ. - 1861. - № 20. - С. 127 - 128.
14. Жалованная грамота царя Петра Алексеевича за верную службу Павлу Полуботку на сѣла, мельницы и др. Дана в Лебедине, 1708 г. // ЧГВ. - 1861. - № 21. - С. 135 - 137.
15. Универсал гетмана И. Скоропадского о надаче местностей знатному товарищу войсковому Тимофею Радичу, 1708 г. // ЧГВ. - 1855. - № 3. - С. 11.
16. Универсал гетмана И. Мазепы Елецкому монастырю на владение сѣлами, млинами, озѣрами и др. напротив с. Онисова на р. Десне, 1687 г. // ЧГВ. - 1858. - № 39. - С. 297 - 298.
17. Материалы // ЧГВ. - 1861. - № 20. - С. 128.
18. Ряд универсалов оборонных, данных гетманам и мешанам г. Чернигова // ЧГВ. - 1861. - № 14. - С. 92.

19. Ряд универсалов оборонных, данных гетманами мешанам г. Чернигова // ЧГВ. - 1861. - № 15. - С. 97.
20. Ряд универсалов оборонных, данных гетманам и мешанам г. Чернигова // ЧГВ. - 1861. - № 14. - С. 91.
21. Доманова Г. Актіві книги Чернігівського магістрату // Література та культура Полісся. - Ніжин, 2002. - Вип. 21 - С. 48.
22. ЧГВ. - 1857. - № 21. - С. 175.
23. Материалы для истории местного судопроизводства. Протокол для записывания справ поточных на рок 1690 // ЧГВ. - 1852. - № 36. - С. 381. - 384.
24. Выпись с книг меских права Майдеборского ратуша Черниговского // ЧГВ. - 1854. - № 35 - 39.
25. Акты юридические // ЧГВ. - 1854. - № 36. - С. 249 - 251.
26. Юридические акты // ЧГВ. - 1859. - № 26. - С. 184.
27. Барловська А. Духівниці як культурно-історичні пам'ятки XVII - XVIII ст. // Сіверянський літопис. - 1998. - № 1. - С. 54.
28. Милорадович Г. Антониевский Любечский мужской монастырь // ЧГВ. - 1860. - № 46. - С. 330 - 333. - № 48. - С. 346 - 348.
29. Лазаревский А. Заметки об украинской старине // ЧГВ. - 1857. - № 19. - С. 159 - 162.
30. Краткое топографическое описание Новгородского Северского наместничества 1787 года // ЧГВ. - 1851. - № 45 - 47.
31. Краткое топографическое описание Новгородского Северского наместничества 1787 года // ЧГВ. - 1851. - № 45. - С. 381 - 385.
32. Див.: Гринь О.В. Описи Новгород-Сіверського намісництва останньої чверті XVII ст. як джерело з історії міст Лівобережної України // Сумська старовина. -2002.- № X. - С. 218 - 224.
33. «Краткое топографическое описание Новгородского Северского наместничества 1787 года» / Підготовка до друку та передмова О. Коваленка та І. Петrenchенко // Сіверянський літопис. - 1995. - № 5. - С. 149 - 156.
34. Воронов В.І. Джерелознавство історії України: Курс лекцій. - Дніпропетровськ, 2003. - С. 179.
35. Выписка из дневника Малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича о проезде Императрицы Елизаветы Петровны через Малороссию в 1744 г. // ЧГВ. - 1852. - № 45. - С. 507 - 509.
36. ЧГВ. - 1852. - № 12. - С. 115 - 118.
37. ЧГВ. - 1852. - № 36, 37 - 41.
38. Материалы. Письмо Л. Барановича к гетману Самуйловичу, писанное в 1672 г. // ЧГВ. - 1858. - № 38. - С. 294 - 295; Письмо Л. Барановича к Киевскому Митрополиту И. Нелюбовичу-Тукальскому, письмо Л. Барановича к гетману Дорошенку // ЧГВ. - 1858. - № 35. - С. 269 - 271; Письмо Л. Барановича к Мефодию, епископу Мстиславскому, блюстителю Киевской митрополии и два письма Л. Барановича к Царю Алексею Михайловичу // ЧГВ. - 1858. - № 27. - С. 209 - 210; Материалы. Письмо Л. Барановича к гетману Д. Многогрешному // ЧГВ. - 1858. - № 26. - С. 203 - 204; Материалы. Письмо Л. Барановича к наказному гетману Сомку, 1663 г. // - ЧГВ. - 1858. - № 25. - С. 194 - 195;
39. Материалы. - 1858. - № 25. - С. 193 - 196.
40. Материалы. - 1858. - № 27. - С. 209.

Володимир ШКВАРЧУК

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ. ЧИЇМИ РУКАМИ?..

2003 рік - чи не вперше на державному рівні - присвячений вшануванню пам'яті жертв голодомору й політичних репресій. Займатися цією темою тривалий час - зокрема й особливо голодомором - небезпечно для здоров'я. Нормальна людська психіка, при більш-менш живій уяві й не до кінця дерев'яних нервах, не витримує. Раз таке було можливим, і громи небесні не спопелили цю грішну землю чи хоча б прямих винуватців, - усе на світі здається таким хистким, непевним, ненадійним, нікчемним, безглуздим, що хоч вий. Але можна поговорити про чекістів, обминаючи жахіття, пов'язані з їхньою трудовою діяльністю, просто як про людей. Цікава ж тема: звідки вони бралися?

Зрозуміло: в пролетарській державі всі повинні були маскуватися під пролетарів. Це в Націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію та її гестапо йшли виключно лавочники і торгаші, у нас такого бути не могло. Однак з різних анкет і джерел про